

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ОКСАНА ГОРБАЧИК, ОЛЕКСАНДР КОЗІЙ

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

ЧАСТИНА 2

Методичні матеріали до семінарських занять

Дрогобич

2024

УДК 94(5+6)(072)
Г67

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол №3 від 21 березня 2024 р.)

Рецензенти:

Стецик Ю.О., доктор історичних наук, професор кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Медвідь О.В., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск

Петречко О.М., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Горбачик О., Козій О. Новітня історія країн Азії та Африки. – Частина 2 : методичні матеріали для семінарських занять [для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 «Середня освіта (Історія)» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»]. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024. 40 с.

Матеріали відповідають програмі курсу «Новітня історія країн Азії та Африки» для підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» спеціальності «Історія», що затверджена вченою радою ДДПУ імені Івана Франка. У виданні представлено теми та питання практичних занять, подано методичні рекомендації щодо їх розгляду, а також термінологічний словник. Плани і методичні рекомендації для семінарських занять передбачають розгляд періоду новітньої історії країн Азії та Африки з часу завершення Другої світової війни і до початку XXI століття. Тематика семінарських занять спрямована на ґрунтовніше вивчення новітньої історії Сходу, яка є надзвичайно важливою складовою всесвітньої історії.

Посібник призначений для студентів IV курсу факультету історії, педагогіки та психології, а також може бути корисний для вчителів середніх шкіл.

Зміст

Передмова.....	3
ТЕМА 1. Японська модель соціально-економічного розвитку.....	7
ТЕМА 2. Соціально-економічні експерименти комуністів Китаю у 50–80-ті рр. XX ст	10
ТЕМА 3. Республіка Індія в 60-80-х рр. XX ст.....	13
ТЕМА 4. Саурська (Квітнева) революція 1978 р. в Афганістані та її наслідки.....	16
ТЕМА 5. Іран під знаком Ісламської революції 1978-1979 рр	19
ТЕМА 6. Проблема близькосхідного врегулювання у зовнішній політиці арабських країн у другій половині XX ст.....	22
ТЕМА 7. Деколонізація Півдня Африки.....	25
Термінологічний словник.....	26

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Новітня історія країн Азії та Африки» є складовою частиною всесвітньої історії, а навчально-методичний посібник побудовано із врахуванням того, що студенти до цього вивчали інші нормативні курси: «Історія України» (новий період), «Нова історія країн Європи та Америки», «Історія слов'янських народів (новий період)», «Нова історія країн Азії та Африки» тощо.

«Новітня історія країн Азії та Африки» належить до переліку дисциплін, які завершують підготовку історика. Цей курс є логічним продовженням курсу «Нової історії країн Азії та Африки» й охоплює комплекс теоретичних проблем з історії країн Сходу за період з 1918 р. і до початку ХХІ ст., у рамках якого функціонувало політичне, соціально-економічне та культурне середовище досліджуваного регіону. Тому, передбачається, що студентами буде використана уся сукупність знань, отриманих у процесі вивчення різноманітних дисциплін історичного та загальногуманітарного циклу. Студентам можна й необхідно творчо використати свої знання з історії економічних учень, політології, історії релігій світу. Вони матимуть нагоду справдити свої теоретичні знання на конкретно-історичних прикладах розвитку країн Азії та Африки.

Метою курсу є засвоєння одного з найважливіших періодів історії, який допомагає сформуванню наукової системи знань про розвиток східної цивілізації у вказаний період й усвідомити специфічні особливості соціально-економічного, політичного та культурного розвитку країн Азії і Африки періоду ХХ – початку ХХІ ст. Вивчення сукупності фактів подій і явищ новітньої історії країн Азії та Африки повинно відбуватися на основі аналізу джерел і дослідницької літератури.

У процесі вивчення дисципліни студенти повинні знати:

а) поняття і категорії:

колоніальна система імперіалізму, монополізація, націоналізація, глобалізація, мандатна система, гандизм, касти, мархаенізм, сатьяграха, ідеологія сун'ятсемізму, кемалізм, етатизм, система колоніального управління, халіфат, династія, імперія, екстремізм, сепаратизм, сіонізм, сіоністська колонізація, домініон, дзайбацу, концесії, ідеологія африканського націоналізму, метрополія, колонії, династія, наднаціональні ідеології, панісламізм,

сіонізм, панарабізм, тюркізм і пантюркізм, пантеїзм, маоїзм, хунвейбіни, ламаїзм, шиїзм, суннізм, «рух неприєднання», державно-національна ідеологія, ідеологія національного прагматизму, держави «правлячих ідеологій»;

б) історичні явища, суспільні закономірності і процеси:

періодизація, джерела та історіографія новітньої історії Сходу, аграрні структури в умовах колоніально-капіталістичної економіки, особливості становлення капіталізму у міському господарстві, політичні та соціальні процеси на Сході, історичні форми колоніалізму, основні методи й етапи колоніалізму, соціально-становий поділ суспільства, політичні і соціальні реформи, модернізація суспільства, формування нових класів і прошарків, міжнародна система господарських зв'язків, цивілізаційні взаємовпливи Сходу і Заходу, процес деколонізації другої половини 40-х – 80-ті рр. ХХ ст., вибір політичних шляхів розвитку країнами Сходу, спроби впровадження соціально-економічних реформ, сучасні процеси в афро-азійському світі.

Уміти:

а) загальна компетентність:

- вміти формулювати проблему, яка розглядається;
- вміти визначати мету і завдання наукової проблеми;
- вміти будувати одну або декілька робочих гіпотез з певної теми;

вміти відбирати джерела, а також фактичний матеріал, які необхідні для обґрунтування теорії, викладу проблеми, розгляду причинно-наслідкових зв'язків;

б) компетентність, що відповідає предмету:

- розкривати тенденції в розвитку науки та історіографії новітньої історії країн Сходу, дати характеристику джерельної бази, хронології та періодизації;

- працювати з історичними картами;

- розкривати методи колоніальної експлуатації в епоху імперіалізму;

- характеризувати взаємодію традиційних укладів із західним колоніальним капіталом;

- виділяти в історії країн Сходу корінні проблеми: вплив природних умов на економіку та культуру, періоди розквіту і занепаду, політичні і соціальні процеси як наслідок колоніального панування;

- характеризувати колоніальну політику європейських держав у

країнах Азії та Африки після завершення Першої світової війни;

- вказати на особливості соціально-економічного та політичного розвитку в країнах Сходу у міжвоєнний період;

- з'ясувати роль Африки південніше Сахари у післявоєнній світовій економіці та зміни в характері колоніальної експлуатації;

- охарактеризувати процеси деколонізації після завершення Другої світової війни та досягнення і втрати країн тихоокеанського регіону у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.;

- згідно з панівними у сучасній історіографії методології та дослідницьких технік, інтерпретувати корінні проблеми розвитку в країнах Сходу.¹

Курс орієнтує на такі види професійної діяльності:

- навчально-виховну;

- науково-методичну;

- культурно-просвітницьку.

Сучасний історик повинен бути всесторонньо освіченою людиною, постійно аналізувати інформацію про світ, який досить швидко змінюється і регулярно простежувати події, що відбуваються.

Тематика і питання семінарських занять сформульовані у відповідності з програмою курсу, а розроблені методичні рекомендації суттєво допоможуть студентів розібратися у значній кількості фактичного матеріалу.

До кожної запропонованої теми семінарських занять долучено теми індивідуальних завдань, список основних джерел та літератури, що значною мірою допоможуть зорієнтуватися в історіографії тієї чи іншої проблеми. Крім того, до кожної з тем семінарських занять подано перелік основних дат та подій.

Видання також містить термінологічний словник, що є важливим для кращого запам'ятовування понять, термінів тощо.

Методичні матеріали відповідають програмі курсу «Новітня історія країн Азії та Африки» для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 «Середня освіта (Історія)» галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка», затвердженої науково-методичною радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 9 від 14 листопада 2023 р.).

¹ Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Історія) та правознавство» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Історія) галузі знань 01 Освіта / Педагогіка. URL: <https://dspu.edu.ua/infopackstud/fakultet-istoriyi-pedagogiky-ta-psychologiyi-2023-rik/>

ТЕМА 1: Японська модель соціально-економічного розвитку

1. Японія у перше повоєнне десятиліття.
2. Японське «економічне диво» (1956–1970).
3. Кризові явища в 1970-х рр. і основні соціально-економічні проблеми Японії наприкінці ХХ століття.
4. Місце Японії в міжнародних відносинах: проблеми і напрямки зовнішньої політики.

Індивідуальні завдання

1. Конституція Японії 1947 року.
2. Політичний портрет прем'єр-міністра Фуміо Кісіда.
3. Українсько-японські відносини на початку ХХІ ст.

ДЖЕРЕЛА

1. Hardacre, Helen. Shinto and the State, 1868–1988. Princeton, NJ.: Princeton University Press, 1989. URL: <https://archive.org/details/shintstate1868190000hard>
2. Harvey, Robert. American shogun : General MacArthur, Emperor Hirohito and the drama of modern Japan. 480 p. URL: <https://archive.org/details/americanshogunge0000harv>

ЛІТЕРАТУРА

3. Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Львів : Афіша, 2005. 430 с.
4. Пронь С.В. Історія Японії (від реставрації Мейдзі до сучасності: 1868–2009 роки. Миколаїв, 2010. 547 с.
5. Пронь С.В. США та Японія в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (50–90-ті роки ХХ століття) : монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2003. 244 с.
6. Рубель В. А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Київ : «Аквілон-Прес», 1997. 256 с.
7. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.). Суми : Університетська книга, 2003. 288 с.
8. Andrew Gordon. A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present. New York: Oxford University Press, 2003. 384 pp.
9. James McClain's Japan: A Modern History (New York: W.W. Norton, 2002). 752 p. URL: <https://archive.org/details/japanmodernhisto00mccl>
10. Richard L. Tames. A Traveller's History of Japan. New York : Interlink Books. URL: <https://archive.org/details/travellershistor00tame/mode/2up>

Основні дати та події

- ✓ 1945 рік – капітуляція Японії у Другій світовій війні. Початок американської окупації Японії.
- ✓ 1947 рік – прийняття нової Конституції Японії.
- ✓ 1952 рік – закінчення американської окупації Японії.

- ✓ 1955 рік – створення ліберально-демократичної партії Японії, яка перебувала при владі протягом багатьох десятиліть.
- ✓ 1964 рік – проведення літніх Олімпійських ігор в Токіо.
- ✓ 1972 рік – Японія встановила дипломатичні відносини з КНР.
- ✓ 1980-ті роки – період економічного зростання Японії.
- ✓ 2011 рік – потужний землетрус і цунамі на сході Японії, аварія на АЕС Фукусіма.
- ✓ 2012 рік – Японія увійшла в число 10 найбільших економік світу.
- ✓ 2020 рік – Японія відклала проведення літніх Олімпійських ігор в Токіо через пандемію COVID-19.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Мета заняття – дослідити фактори, які зумовили відновлення економічних позицій Японії у світі і вихід цієї країни на друге місце на планеті за економічним потенціалом, і показати яким був у результаті цього вплив на світовий господарський розвиток, політичну ситуацію.

Поразка Японії у війні і руйнування продуктивних сил, що відбулося, поставили перед країною проблему виживання. Уперше Японія виявилася під режимом окупації, особливості якої важливо розглянути у першому питанні, як і цілі окупаційного режиму. Політика окупаційного режиму була суперечливою (курс на ослаблення потенційного суперника поєднувався з розумінням необхідності набуття надійного союзника на Далекому Сході). І все ж студент повинен об'єктивно оцінити роль США у модернізації Японії. Особливу увагу зверніть на процес її переходу до ринкової економіки та становлення тогочасної представницької демократії.

При висвітленні другого питання необхідно розкрити суть визначення «японське економічне диво». Характеризуючи його зміст, варто з'ясувати його підґрунтя та зазначити впливи на увесь соціально-економічний розвиток Японії. При цьому треба вказати на вплив зовнішніх факторів, зокрема, наслідків діяльності американської окупаційної адміністрації, набуття зарубіжного економічного і соціально-політичного досвіду і т. п. Крім того, доцільно назвати внутрішні фактори (система довічного найму, колективізм, патерналізм, трудоголізм), а також традицій китайсько-конфуціанської й індо-буддистської цивілізацій, синтоїзму в японському економічному зрості. Прослідкувати структурну перебудову економічної моделі розвитку й зазначити при цьому роль держави в 50–60-ті рр. Виявити зміну ролі

Японії в післявоєнних світових господарських зв'язках, відносинах з іншими економічними центрами – передусім зі США, Китаєм та Південно-Східною Азією.

Третє питання треба розглядати, враховуючи зміни в соціальній структурі під впливом НТР. Охарактеризуйте основні соціальні прошарки японського суспільства, відзначте роль «середнього класу». Яку соціальну політику проводила держава в період, що вивчається, як вона поєднувала нові риси і традиції? Водночас необхідно дослідити причини появи кризових явищ у 70-х рр. Важливо також згадати про появу проблем екологічного характеру. Як саме японський уряд, якими методами намагався подолати наявні труднощі? Для розуміння всього комплексу проблем важливо так само виявити еволюцію партійно-політичної системи країни в середині 50-х – 90-ті рр. Охарактеризуйте діяльність основних політичних партій сучасної Японії, оцініть роль громадських організацій в країні та їх вплив на суспільно-політичне життя. З'ясуйте, як традиції і новації впливають на ухвалення політичних рішень в країні? Вкажіть на обставини, завдяки яким ЛДПЯ в основному залишається незмінним лідером політичного життя країни? Визначте місце і роль імператора в сучасній Японії.

Аналізуючи четверте питання, необхідно дослідити, наскільки змінилася роль Японії в сучасній міжнародній політиці. Також важливо охарактеризувати найважливіші зовнішньополітичні концепції японських лідерів середини другої половини ХХ століття. Покажіть вплив економічного стану, геополітичних процесів на зовнішньополітичний курс країни, позицію провідних партій щодо основних міжнародних проблем. Назвіть і проаналізуйте основні напрями зовнішньої політики країни, особливо звернувши увагу на відносини Японії зі США, країнами Азії (передовсім КНР, Південною Кореєю), СРСР (Росією).

Охарактеризуйте допомогу з боку японського народу під час широкомасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 р. Військова, фінансова, гуманітарна допомога Україні зі сторони уряду Японії. Оцініть вклад Японії у справу зміцнення підтримки України в Азії.

ТЕМА 2: Соціально-економічні та політичні експерименти комуністів Китаю у 50–80-ті роки ХХ століття

- 1. Державне будівництво в Китаї у 50-ті – першій половині 60-х років.**
- 2. «Культурна революція».**
- 3. Курс реформ Ден Сяопіна.**

Індивідуальні завдання:

- 1. Мао Цзедун – китайський політичний лідер, теоретик маоїзму.*
- 2. Тибетський автономний округ та офіційна позиція властей КНР щодо нього.*
- 3. Українсько-китайські відносини на початку ХХІ ст.*

ДЖЕРЕЛА

1. Сергійчук І.М. Китай у нові та новітні часи. Практикум : навчальний посібник для вузів / Іраїда Миколаївна Сергійчук. Суми : Університетська книга, 2006. 329 с.
2. Chiang Kai-shek and His Time: New Historical and Historiographical Perspectives / Laura De Giorgi and Guido Samarani (edited by) 1. ed. Venezia: Edizioni Ca' Foscari - Digital Publishing, 2017. 192 p.

ЛІТЕРАТУРА

3. Білак П. Проблеми представництва Тайваню в міжнародних організаціях // Наукові записки НаУКМА. 2006. Т. 57. Політичні науки. С. 65-70.
4. Білак П. Демократизація Тайваню та її вплив на перспективи розв'язання «тайванської проблеми» // Наукові записки НаУКМА. 2007. Т. 69. Політичні науки. С. 53–58.
5. Білак П. Тайванський націоналізм: його характер і причини виникнення // Політичний менеджмент. 2007. № 2. С. 164–175.
6. Величко В.В. Економічна реформа в КНР: досвід, основні результати та перспективи // Економіка України. 1988. № 10.
7. Величко В. В. 40 років КНР: політика реформ і відкритості // Політична думка. 1989. № 9.
8. Кіктенко В.О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок ХХІ століття). Київ, 2018. 388 с.
9. Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Львів : Афіша, 2005. 430 с.
10. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.). Суми : Університетська книга, 2003. 288 с.
11. Урусов В. Б. Від Руху 4 травня до здійснення китайської мрії // Україна–Китай. № 2 (16). 2019.

Основні дати та події

- ✓ 1949 рік – проголошення Китайської Народної Республіки під керівництвом Мао Цзедуна.
- ✓ 1958-1962 роки – «Великий стрибок» та політика «народних комун», що призвела до голоду.
- ✓ 1966-1976 роки – «Культурна революція» в Китаї.
- ✓ 1976 рік – смерть Мао Цзедуна, прихід до влади Ден Сяопіна.
- ✓ 1989 рік – події на площі Тяньаньмень, розгін студентських протестів.
- ✓ 1992 рік – активізація економічних реформ, політика «соціалізму з китайською специфікою».
- ✓ 1997 рік – повернення Гонконгу до складу КНР.
- ✓ 2001 рік – Китай приєднався до Світової організації торгівлі (СОТ).
- ✓ 2008 рік – Олімпійські ігри в Пекіні.
- ✓ 2012 рік – зміна керівництва КНР, прихід до влади Сі Цзіньпіна.
- ✓ 2020 рік – початок пандемії COVID-19 у Китаї.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Мета заняття – проаналізувати особливості соціально-економічних й політичних перетворень та їх наслідки у комуністичному Китаї у 50–80-ті рр. ХХ ст.

Висвітлюючи перше питання нам потрібно показати, в яких умовах відбувалося державне будівництво у Китаї у перші роки після проголошення КНР. Зазначте при цьому невідкладні проблеми, що постали перед новою владою. До кінця 1953 року були закладені основи нової системи державної економіки. У чому полягають її основні та характерні риси? Дайте оцінку загальної допомоги СРСР у цей період. Якими заходами супроводжувалося політичне будівництво. Розкрийте зміст нової «генеральної лінії» та політики «трьох червоних знамен» загалом. На початку 1958 р. КПК виступила з планом прискореного проведення індустріалізації країни, що згодом увійшов до історії під назвою «великого стрибка». Охарактеризуйте способи практичного втілення цього плану та його результат. Розкажіть про початок у зв'язку з цим політичної боротьби у КПК і подолання наслідків «великого стрибка». Також важливо звернути увагу на політику центральної влади в національних районах.

У другому питанні передусім з'ясуйте причини загострення політичної ситуації в країні. У серпні 1959 р. відбувся Лушаньський Пленум ЦК КПК. Проаналізуйте його рішення та особливості т. зв. «політики врегулювання». Покажіть, як здійснювався перехід до

революції і розкрийте суть прагнень її учасників. Викладіть основні події «культурної революції». Услід за тим охарактеризуйте завершальний етап революції у першій половині 70-х рр. та її результати.

При вивченні третього питання покажіть, як і чому відбулася зміна моделі економічного розвитку в КНР після смерті Мао. Визначіть основні етапи реформ в аграрному секторі, промисловості. Проаналізуйте програму «чотирьох модернізацій» та т. з в. чотири політичні принципи. Виявіть роль внутрішніх і зовнішніх чинників в ході економічних реформ, значення досвіду інших країн, дію ханьських традицій. Корисним буде порівняння типології і практики реформ в економічній сфері Китаю з досвідом інших країн Азії, Східної Європи, СРСР. Необхідно також показати еволюцію соціальної класової структури китайського суспільства в ході реформ; позначити проблеми соціально-економічного розвитку, труднощі і успіхи реформ. Дайте відповідь на питання: як і чому керівництву КПК в основному вдається зберігати соціальну стабільність в суспільстві. Далі треба визначити вплив реформ на соціально-політичну систему КНР, спробувати виявити її типологічні особливості, роль традицій і модернізації. Покажіть, як змінилася роль КПК в соціально-політичному житті, розкрийте значення політичного лідерства. Зазначте зміни в ідеологічному житті, перспективи еволюції партійно-політичної системи.

Розглядаючи проблеми зовнішньої політики, назвіть причини, які сприяли змінам у зовнішній політиці КНР після Мао. Охарактеризуйте еволюцію зовнішньополітичної доктрини Китаю, найважливіші проблеми і напрями зовнішньої політики Пекіна. Варто показати вплив внутрішніх і зовнішніх чинників, традицій на зовнішньополітичний курс постмаоїстського Китаю. Важливо також визначити значення «тайванського фактору» в політиці континентального Китаю.

ТЕМА 3: Республіка Індія у 50–80-ті роки ХХ століття

- 1. Розбудова «суспільства соціалістичного взірця». Курс Дж. Неру у внутрішній політиці.**
- 2. Соціально-економічна політика урядів ІНК в 60-х - першої половини 70-х роках.**
- 3. Політична боротьба в Індії в другій половині 70-х - 80-х роках.**
- 4. Зовнішньополітичний розвиток.**

Індивідуальні завдання:

- 1. Політичний портрет Дж. Неру.*
- 2. «Зелена революція» І. Ганді.*
- 3. Життєвий подвиг матері Терези.*

ДЖЕРЕЛА

- Gandhi M.K. The Science of Satyagraha. Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan, 1962.
- Gandhi M.K. Freedom's Battle - Hind Swaraj or Indian Home Rule. Good Press, 2020.
- Jawaharlal Nehru. The Discovery of India. Penguin Random House, 2004.

ЛІТЕРАТУРА

- Ганг Гальтунг, Арне Несс. Політична етика Ганді / Гальтунг Ганг, Несс Арне. Львів : Місіонер, 2001. 280 с.
- Ганді, Могандас // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. – К. : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
- Козицький А.М. Новітня історія Азії та Африки. Львів : Афіша, 2005. 430 с.
- Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.). Суми : Університетська книга, 2003. 288 с.
- Чувпило О. О. Індія в боротьбі за незалежність: національні лідери та організації. – Харків, 2016. 268 с. (у співавторстві з О.В. Леньпо та Л.О. Чувпило).
- Щербенко Е. Ганді Махатма // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. с.170.
- Філь Ю. С. Індійські «вестернізовані еліти» другої половини ХІХ – початку ХХ ст. як проблема соціальної історії / Ю. С. Філь // Сходознавство. 2013. № 62-63. С. 179–190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhodoz_2013_62-63_15.

Основні дати та події:

- ✓ 1947 рік – проголошення незалежності Індії та розділ Британської Індії.
- ✓ 1948 рік – вбивство Махатми Ганді.
- ✓ 1950-1960-ті роки – індустріалізація та «зелена революція» в Індії.
- ✓ 1962 рік – війна з Китаєм через територію Аксайчин.
- ✓ 1971 рік – війна за незалежність Бангладеш.
- ✓ 1984 рік – операція «Блакитна зірка» по захопленню Золотого храму.
- ✓ 1991 рік – лібералізація економіки, початок економічних реформ.
- ✓ 1998 рік – проведення ядерних випробувань, Індія стає ядерною державою.
- ✓ 2014 рік – прихід до влади Нарендри Моді.
- ✓ 2020 рік – початок пандемії COVID-19 в Індії.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Мета заняття – проаналізувати соціально-економічні та політичні проблеми в Індії, які мали місце у процесі становлення державності.

Відповідаючи на перше питання, передусім необхідно ознайомитись з ознаками політичного розвитку у 50-ті рр. та економічними перетвореннями в руслі «індійського соціалізму». Важливо розглянути концепцію «конгресистського соціалізму» і врахувати дві тенденції в ІНК з питання про економічний розвиток Індії. Неру вірив у переваги соціалістичного способу виробництва, тому великої уваги надавав розвитку державного сектору, особливо індустріалізації. Розглядаючи аграрні перетворення, врахуйте, що була ліквідована монополія класу поміщиків на землю, а держава взяла курс на підтримку індивідуальних селянських господарств. Починаючи з 1963 р., Індія зазнає серйозних економічних труднощів. Назвіть основні причини? Відзначається, що Індія, мабуть, чи не єдина з країн Азії і Африки, в якій у роки незалежності відбулося становлення міцної системи парламентської демократії. Виявіть підґрунтя цього і згадайте про роль т. зв. панчаятів як прикладу найдавнішої у світі демократичної традиції.

Друге питання теми варто розпочати з вивчення ситуації в Індії після смерті Дж. Неру. З другої половини 60-х рр. в Індії з особливою силою загострюються економічні труднощі та кризові явища. У який спосіб індійський уряд намагався знайти шляхи виходу з кризи? При цьому охарактеризуйте т. зв. «зелену революцію», програму «10 пунктів» Індіри Ганді оприлюднену в 1969 р. та їхні результати. Водночас оцініть вплив на економічне становище Індії зовнішніх факторів: ріст світових цін на нафту (з кінця 1973 р.), військові витрати (на війну 1971 р.).

При вивченні третього питання потрібно сформулювати особливості політичного розвитку в Індії і особливості національної ситуації (тривале перебування при владі однієї партії, складний процес формування народностей в націю та ін.). З другої половини 70-х рр., як наслідок краху економічної політики, в країні загострюється політична криза. 26 червня 1975 р. в Індії було запроваджено надзвичайний стан. І. Ганді оголосила про здійснення «Програми 20 пунктів». Проаналізуйте зміст цього плану. Дайте відповідь на питання: чому, незважаючи, на застосування комплексу заходів і деякого пом'якшення ситуації для партії І. Ганді настали важкі часи, більше того на виборах 1977 р. перемогу отримала опозиція. Далі розкажіть про повернення до влади ІНК(І) у 1980 р., вбивство І. Ганді та прихід до влади Р. Ганді.

В останньому питанні теми з'ясуйте як відбувалось формування курсу «нейтралітету» Д. Неру у зовнішній політиці Індії 60-х рр. З якими проблемами довелося зіткнутися молодій суверенній державі на цьому нелегкому шляху? У 1955 р. у Бандунзі відбулася Перша конференція держав, що не приєдналися. Відзначте роль в організації «руху неприєднання» Дж. Неру та розкрийте зміст його «5 принципів» («Панча шила») мирного співіснування, які лягли в основі цього руху. Як склалися індійсько-пакистанські відносини у 70–80-х рр. та стосунки з Китаєм?

ТЕМА 4: Саурська (Квітнева) революція 1978 року в Афганістані та її наслідки

- 1. Афганістан напередодні революційних подій.**
- 2. Переворот 27 квітня 1978 р. і встановлення прокомуністичного режиму НДПА. Втручання СРСР у внутрішні справи Афганістану.**
- 3. Афганістан після виведення радянських військ.**

Індивідуальні завдання:

- 1. Мухаммед Дауд – перший президент Афганістану.*
- 2. Витоки і діяльність ісламістського радикального руху – «Талібан».*
- 3. Усама Бен Ладен – міжнародний терорист № 1.*

ДЖЕРЕЛА

1. Giustozzi, Antonio. The Taliban at War: 2001 – 2021. Publisher: C Hurst & Co Publishers Ltd, London, 2022. 418 p.
2. The Taliban and the crisis of Afghanistan : / edited by Robert D. Crews and Amin Tarzi. First Harvard University Press paperback edition, 2009. 430 p.

ЛІТЕРАТУРА

3. Зима А., Сухушина О.В. (2019) Саурська (квітнева) революція 1978 р. в Афганістані // Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2019» / XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. С. 81–83.
4. Ковальков О. Квітнева революція 1978 р. в Афганістані у висвітленні органу ЦК КПРС газети «Правда». // Наукові записки / Київ : ІПіЕНД, 2009. Вип. 17. С. 164–171.
5. Козицький А.М. Новітня історія Азії та Африки. Львів : Афіша, 2005. 430 с.
6. Лахманюк Т. Україна й Ісламська держава Афганістан: шляхи співробітництва. // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія : Історія, міжнародні відносини. 2013. Вип. 11. С. 125–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2013_11_12.
7. Лук'янюк В. Квітнева революція в Афганістані. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0427P/>
8. Морі Є. Що потрібно знати про талібів і конфлікт в Афганістані, який триває понад 40 років. URL: Режим доступу: <https://suspilne.media/156398-so-potribno-znati-talibiv-i-konflikt-v-afganistani-akij-trivae-vze-ponad-40-rokiv/>
9. Світова історія XX–XXI століття. Енциклопедичний словник / за ред. Ігоря Підкови і Романа Шуста. Видання третє. Львів : Літопис, 2020. 1284 с.
10. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.). Суми : Університетська книга, 2003. 288 с.

11. Tanner, Stephen. *Afghanistan: A Military History from Alexander the Great to the Fall of the Taliban*. New York: Da Capo Press, 2009. 351 p.

Основні дати та події:

- ✓ 1973 рік – державний переворот, встановлення республіканського ладу.
- ✓ 1979-1989 роки – вторгнення радянських військ в Афганістан, Афганська війна.
- ✓ 1989 рік – виведення радянських військ з Афганістану.
- ✓ 1996 рік – прихід до влади руху «Талібан».
- ✓ 2001 рік – введення військ США та коаліції в Афганістан після терактів 9/11.
- ✓ 2004 рік – нова Конституція Афганістану, вибори президента Х. Карзая.
- ✓ 2011 рік – ліквідація бін Ладена на території Афганістану.
- ✓ 2014 рік – виведення більшості військ США та НАТО з Афганістану.
- ✓ 2020 рік – підписання угоди США з Талібаном про мирне врегулювання.
- ✓ 2021 рік – виведення військ США та НАТО, повернення Талібана до влади.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Мета заняття – знайти причини, вивчити усі обставини і наслідки революції 1978 р. в Афганістані.

Перше питання теми доцільно присвятити аналізу становища в Афганістані у період правління короля Мохамеда Захір-шаха, який проводив політику обережної модернізації, намагаючись не порушувати традицій і не настроювати проти себе впливові прошарки населення. Чому, незважаючи на це, короля було усунуто від влади у 1973 р, а монархія ліквідована радикально налаштованими офіцерами його армії? Також треба згадати про стосунки Афганістану з іноземними державами, особливо з СРСР. Покажіть на прикладах вагомість допомоги радянського Союзу у налагодженні промислової інфраструктури країни. Дайте характеристику діяльності політичних організацій (Народно-демократична партія Афганістану, «Тальк» та «Парчам»), а також відомим суспільним діячам цього періоду (Г. Хекматіар, Б. Раббані). Оцініть діяльність республіканського уряду М. Дауда.

Працюючи над другим питанням, варто пригадати, які традиції вплинули на розвиток суспільно-політичного життя і державності в Афганістані. Поясніть, чому саме з 70-х рр. ХХ ст. розвиток цієї країни набув конфліктного характеру у внутрішній, пізніше – у зовнішній політиці. Які заходи почала проводити в країні НДПА одразу ж після приходу до влади у результаті квітневої революції? Охарактеризуйте проголошені новою владою «Основні напрямки революційних завдань уряду ДРА». Оцінюючи ситуацію об'єктивно,

поясніть, чому жодних передумов для здійснення радикальних перетворень в Афганістані не було, а також на що сподівалися, або на кого розраховували нові керманічі у цьому випадку. Розгляньте і порівняйте політику Н.М. Таракі та Х. Аміна. Якою була реакція населення на нововведення?

У третьому питанні насамперед доцільно з'ясувати причини й обставини введення радянських військ у ДРА. Після цього відзначте наслідки радянського вторгнення і десятилітнього перебування в Афганістані. Також з'ясуйте, у чому причини того, що, незважаючи на відступ радянських військ у 1989 р., в Афганістані так і не було досягнуто миру. Дайте оцінку діяльності уряду М. Наджибулли, рухові Талібан, політики ісламських держав, США, СРСР (Росії) щодо Афганістану після виведення радянських військ. Проаналізуйте роль і значення етнополітичного чинника в афганських подіях.

Охарактеризуйте Афганістан в роки правління першого вільно обраного президента Хаміда Карзая (2004–2014 рр.), діяльність «Талібану» в суспільно-політичному житті Афганістану на рубежі ХХ–ХХІ ст. та прихід талібів до влади у 2021 р. й проголошення утворення «Ісламського Емірату Афганістан».

ТЕМА 5: Іран під знаком Ісламської революції

- 1. Передумови Ісламської революції в Ірані.**
- 2. Етапи і характер революції.**
- 3. Теократична диктатура аятоли Хомейні (1979 - 1989 рр.).**

Індивідуальні завдання:

- 1. Мохаммед Реза Пехлеві – останній монарх з династії Пехлеві.*
- 2. Хомейні і хомейнізм.*
- 3. Ірано-іракська війна 1980-1988 роки.*

ДЖЕРЕЛА

1. Constitution of the Islamic Republic of Iran. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf>.
2. Nikki R. Keddie, *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*, Yale University Press, 2003, 448 pp.
3. Ervand Abrahamian, *Iran between Two Revolutions*, Princeton University Press, 1982, 561 p.

ЛІТЕРАТУРА

4. Бур'ян М.С., Шолох Я.Л. ІРАН, Ісламська Республіка Іран // *Енциклопедія історії України* : Т. 3: Е-Й / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Iran>
5. Завада Я. І. Іранська ядерна програма в контексті світової та регіональної безпеки : дис. д-ра політ. наук : 052. 2020. 248 с.
6. Закурдаєва К. Шиїзм під соціалістичними гаслами. Як Іран став ісламською республікою. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29764250.html>
7. Козицький А.М. *Новітня історія Азії та Африки*. Львів : Афіша, 2005. 430 с.
8. Лукіна Т. О. Релігійний фактор зовнішньої політики Ірану. Емінак. 2012. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2012_1-4_11.
9. Сергійчук І.М. *Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.)*. Суми : Університетська книга, 2003. 288 с.
10. Abrahamian E. *A History of Modern Iran*. Cambridge University Press; 2nd edition (August 23, 2018). 268 p.
11. Abrahamian E. *Iran between two revolutions*. Princeton University Press, New Jersey. Second printing, with corrections, 1983. 576 p.
12. Crooke A. *Syria and Iran: the great game*. The Guardian. 2011. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/nov/04/syria-iran-great-game>.
13. Golkar S. *Ebrahim Raisi: The cleric who could end Iranian hopes for change*. Al Jazeera. 2019. URL: <https://www.aljazeera.com/opinions//1/5/ebrahim-raisi-the-cleric-who-could-end-iranian-hopes-for-change>.

14. Hunter S. *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era*. ABC-CLIO, LLC 130 Cremona Drive, P.O. Box 1911 San: Praeger An Imprint of ABC-CLIO, LLC, 2010. 332 p.

Основні дати та події:

- ✓ 1951 рік – націоналізація нафтової промисловості Ірану, обрання прем'єр-міністром Мосаддика.
- ✓ 1953 рік – державний переворот в Ірані за підтримки США та Великої Британії.
- ✓ 1963 рік – початок проведення шахських реформ з модернізації країни («білої революції»).
- ✓ 1979 рік – Ісламська революція в Ірані, повалення шахського режиму.
- ✓ 1980-1988 роки – ірано-іракська війна.
- ✓ 1989 рік – смерть аятоли Хомейні, прихід до влади поміркованих сил.
- ✓ 2005 рік – обрання президентом Махмуда Ахмадінежада.
- ✓ 2015 рік – підписання «ядерної угоди» Ірану з країнами Заходу.
- ✓ 2020 рік – загострення відносин Ірану з США, через вбивство генерала Сулеймані.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Мета заняття – з'ясувати передумови та результати Ісламської революції 1979 р. в Ірані.

Реформи шаха (т. зв. «біла революція») виявилися зіткненням процесу вестернізації, або євромодернізації з традиційним ісламським суспільством. При цьому економічний розвиток випереджав соціальний, тому високі темпи перетворень прискорили суспільний вибух. Головною суперечністю в розвитку Ірану у той час була суперечність між завданнями реформ і їх конкретною реалізацією в умовах східного суспільства, глибоко релігійного і порівняно відсталого. І в ході реформ режим поступово ставав перешкодою на шляху поступального розвитку іранського суспільства. Висвітлюючи перше питання, детально проаналізуйте спроби реформ шаха, виявіть позитивні та негативні наслідки. Вкажіть на причини невдоволення населення і у який спосіб використовувало ситуацію мусульманське духовенство. Простежте шлях формування опозиції шахським реформам.

Друге питання теми необхідно розпочати з вияснення обставин початку революційних подій пов'язаних з антиурядовою демонстрацією в Кумі у січні 1978 р. В умовах загостреної політичної ситуації шах пішов на низку поступок: дозволялося вільне створення

політичних партій; звільнялися політичні в'язні і оголошувалася повна свобода слова; підвищувалася заробітна плата і т. п. Однак ситуація ставала неконтрольованою. Знайдіть причини такого становища. Проаналізуйте поведінку представників опозиції на цьому етапі революції і особливу увагу зверніть на вимоги одного з найнепримиренніших противників шахського режиму Рухолли Хомейні. Як розвивалися події після повалення шахського режиму 9–10 лютого 1979 р. Відзначте роль шіїтського духовенства на завершальній стадії революції.

У третьому питанні основну увагу надайте висвітленню проблем пов'язаних з внутрішньополітичними процесами у 1979–1981 рр.: організацією нової влади, характеристиці стосунків з політичною опозицією та особливостями соціально-економічної політики. Зробіть аналіз положень затвердженої у грудні 1979 року нової конституції Ісламської Республіки Іран. Відзначте, що на початку і в середині 80-х років шляхом усунення світських структур посилилася ісламізація Ірану і відбулася стабілізація ісламського режиму. Зазначте конкретні заходи уряду у цьому напрямі. Важливо також знайти відповідь на питання: чому Іран у цей період фактично знаходився в умовах міжнародної ізоляції. При цьому охарактеризуйте зовнішньополітичний курс Ірану з його елементами антиамериканізму та спробами експорту ісламської революції. Дайте оцінку ірано-іракській війні 1980–88 рр.

ТЕМА 6: Проблема близькосхідного врегулювання у зовнішній політиці арабських країн у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття

- 1. Арабо-ізраїльський воєнний конфлікт і палестинське питання.**
- 2. Ірак і сучасна ситуація на Близькому Сході.**
- 3. Курдська проблема.**

Індивідуальні завдання:

- 1. Сіонізм як політична течія.*
- 2. Проблема палестинських біженців.*
- 3. Радикальні терористичні організації на Близькому сході, в Палестині зокрема.*

ДЖЕРЕЛА

1. UN General Assembly, 194 (III). Palestine - Progress Report of the United Nations Mediator , 11 December 1948, A/RES/194. URL: <https://www.refworld.org/docid/4fe2e5672.html>
2. United States Policy on Palestine: 2021 and Beyond. URL: https://www.alhaq.org/palestinian-human-rights-organizations-council/17845.html#_ftn6
3. Official records of the second session of the General Assembly. Supplement No. 11. United Nations Special committee on Palestine. Report to the General Assembly. Volume 1. (1947). Lake Success. New York. URL: <https://web.archive.org/web/20120603150222/http://domino.un.org/unispal.nsf/9a798adbf322aff38525617b006d88d7/07175de9fa2de563852568d3006e10f3?OpenDocument>

ЛІТЕРАТУРА

4. Гуцало С. Ліга арабських держав і повстання палестинців на окупованих Ізраїлем територіях // Український історичний журнал. 1930. № 6.
5. Захарченко А. М. (2006). Концептуальне забезпечення політики США щодо врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту в 1991–2001 рр. : автореф. канд. політ. Наук : 23.00.04 – політ. проблеми міжнарод. систем та глоб. розвитку. Київ : Ін-т світ. екон. та міжнарод. відносин. 20 с.
6. Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Львів : Афіша, 2005. 430 с.
7. Коппель О.А. Еволюція регіональної підсистеми міжнародних відносин на Близькому Сході як чинник впливу на процеси міжнародної безпеки. URL: <http://helen-koppel.narod.ru/016.htm>
8. Резніченко В.І. Роль міжнародних та регіональних організацій по врегулюванню ірако-кувейтського конфлікту : автореф. дис. ... канд. істор. Наук : 07.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченко, ін-т міжнар. віднос. – К., 1996.
9. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.). Суми : Університетська книга, 2003. 288 с.

10. Тарасенко В.В останні хвилини перед голосуванням. Біля витоків створення держави Ізраїль // Політика і час. 1997. № І.
11. Філоненко І., Філоненко Ю., Ріпа В. Курдський сепаратизм: причини та наслідки // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. № 2 (Вип. 47). С. 67–74.

Основні дати та події:

- ✓ 1956 рік – Суецька криза
- ✓ 1967 рік – Шестиденна війна між Ізраїлем та арабськими державами.
- ✓ 1973 рік – війна Судного дня між Ізраїлем та арабськими державами.
- ✓ 1987-1993 роки – Перша палестинська інтифада.
- ✓ 1990-1991 роки – війна в Перській затоці та операція «Буря в пустелі».
- ✓ 1993 рік – підписання Осло мирних угод між Ізраїлем та Організацією Визволення Палестини (ОВП).
- ✓ 2000-2005 роки – Друга палестинська інтифада.
- ✓ 2011 рік – хвиля антиурядових протестів та повстань в арабських країнах («Арабська весна»).
- ✓ 2014 рік – створення Ісламської Держави на території Іраку і Сирії
- ✓ 2023 – терористична атака радикальної палестинської організації «Хамас» на Ізраїль.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Мета заняття – вивчити усі аспекти політичної ситуації та з'ясувати суть основних проблем на Близькому Сході.

Розглядаючи питання теми, передусім треба дати визначення поняттю «регіональні конфлікти», відзначити їхні основні причини і складові. Рекомендовані до обговорення проблеми вимагають також звернення до відповідних історичних карт атласу з новітньої історії для визначення держав-учасників конфлікту, зміни державних кордонів, ходу основних військово-політичних подій.

При вивченні першого питання необхідно встановити витoki близькосхідних проблем, роль традицій (у тому числі і етноконфесійних), позицію великих держав, передовсім Англії, далі США, СРСР та ООН. Дайте історичну оцінку ролі арабського націоналізму в його різних модифікаціях, сіонізму в ході розвитку близькосхідного конфлікту. Проаналізуйте точки зору і еволюцію поглядів на проблему найвідоміших арабських лідерів, керівників держави Ізраїль. Охарактеризуйте найважливіші етапи і поняття в розвитку близькосхідної проблеми: арабо-ізраїльську війну 194–1949 рр.; «Суецьку кризу» 1956 р.; «шестиденну війну» 1967 р.; «жовтневу війну» 1973 р.; «кемп-девідський процес»; «інтифаду» та

військово-політичні події 90-х рр. Охарактеризуйте діяльність Організації визволення Палестини (ОВП) та визначте її роль у близькосхідному конфлікті. Покажіть значення і суперечність політики США, СРСР в регіоні. З'ясуйте, які аспекти проблеми зближують, які розділяють арабські країни регіону. Як еволюціонувала позиція лідерів Ізраїлю, з яких питань близькосхідного врегулювання відбувається політична боротьба в сучасному Ізраїлі. Схарактеризуйте події пов'язані з терористичною атакою ХАМАСУ (палестинське бойове угруповання в секторі Газа) на південь Ізраїлю 7 жовтня 2023 р. Початок наземної операції в Газі армії оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ).

При розгляді другого питання треба виявити альтернативи розвитку країн Перської затоки після 1945 р., роль нафтового чинника, суперництва СРСР і Західних країн, США в регіоні. Визначте значення внутрішніх (соціально-економічних, етнополітичних, релігійних) аспектів у взаємодії і суперництві держав Перської затоки. Особливо важливо надати увагу характеристиці внутрішньо- та зовнішньополітичного розвитку найбільш крупних держав регіону: Іраку і Саудівської Аравії. Проаналізуйте акцію С. Хусейна в Кувейті у 1990 р., реакцію арабського світу, великих держав, ООН. Покажіть проблеми і перспективи врегулювання ситуації в Перській затоці, суперечність політики арабів, Західних країн, США, СРСР (Росії). Розкажіть про обставини операції багатонаціональних сил в Іраці у березні 2003 р. і повалення режиму Хусейна. Зазначте роль ООН, великих держав у розблокуванні вибухово-небезпечної ситуації на Близькому Сході на сучасному етапі.

Розглядаючи третє питання, ми повинні відзначити, що курдська проблема займає одне з найважливіших місць на авансцені політичного життя близькосхідного регіону. Курдський народ, чисельність котрого, за різними оцінками, нараховує від 25 до 30 мільйонів осіб, все гучніше заявляє про свої національні права. Спробуйте відповісти на питання: чим можна пояснити ігнорування національної ідентичності курдського народу і які фактори є основною перешкодою на шляху врегулювання цієї проблеми. Детальніше необхідно зупинитися на подіях останніх десятиліть, тому, що саме з кінця 1970-х рр. у розвитку курдського питання настав новий етап, пов'язаний із внутрішньополітичною ситуацією в країнах проживання курдів. Дайте характеристику діяльності Партії робітників Курдистану у Туреччині, очолювану Абдуллою Оджаланом та сьогоднішньому стану загальнонаціонального руху курдського народу.

ТЕМА 7: Деколонізація Півдня Африки

- 1. Національно-визвольний рух народів португальської імперії.**
- 2. Шлях до незалежності народів Зімбабве.**
- 3. Декolonізація Намібії.**
- 4. Вплив демократичних реформ уряду Ф. де Клерка у Південно-Африканській республіці (ПАР) на стабілізацію обстановки в регіоні.**

Індивідуальні завдання:

- 1. Апартеїд – політика расової дискримінації в ПАР.*
- 2. Нельсон Мандела – національний герой Південно-Африканської республіки.*
- 3. Основні сучасні проблеми постколоніальної Африки.*

ДЖЕРЕЛА

1. The Constitution of the Republic of South Africa URL: <https://web.archive.org/web/20190326104848/https://www.gov.za/documents/constitution/constitution-republic-south-africa-1996-1>
2. Mandela Nelson. Long Walk to Freedom. Published by Little, Brown and Company (1995).

ЛІТЕРАТУРА

3. Ковальчук О., Опанашук П. Расова дискримінація в законодавстві ПАР у період режиму апартеїду. Матеріали ІХ Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (м. Житомир, 3–4 листопада 2017 р.) : збірник наукових праць. Житомир : Полісся, 2017). С. 166–169.
4. Козицький А.М. Новітня історія Азії та Африки. Львів : Афіша, 2005. 430 с.
5. Мельник І.С. Проблеми розвитку африканістики в Україні (короткий історіографічний огляд) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2018. Вип. 51.
6. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.). Суми : Університетська книга, 2003. 288 с.
7. A history of Apartheid in South Africa. South African History Online. URL: https://www.sahistory.org.za/article/history-apartheid-south-africa?fbclid=IwAR317JwHreEbMw0y_LovMFS7eCa7JQiu5XoaJMEyb6izL7b7EHochVRCXHU

Основні дати та події:

- ✓ 1948 рік – перемога Національної партії на виборах в ПАР, початок політики апартеїду.
- ✓ 1961 рік – проголошення ПАР республікою, вихід зі складу Британської Співдружності.

- ✓ 1964 рік – ув'язнення Нельсона Мандели та інших лідерів АНК.
- ✓ 1976 рік – повстання в Соуето, жорстоке придушення владою.
- ✓ 1990 рік – звільнення Мандели, легалізація АНК.
- ✓ 1994 рік – перші демократичні вибори в ПАР, перемога АНК.
- ✓ 1996 рік – прийняття нової Конституції ПАР.
- ✓ 2004 рік – Мандела йде у відставку, обрання президентом Мбекі.
- ✓ 2010 рік – перший чемпіонат світу з футболу в ПАР.
- ✓ 2018 рік – обрання президентом Рамафоси.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Мета заняття – виявити спільні та відмінні риси процесу деколонізації у південноафриканських країнах.

При вивченні першого питання передусім треба визначити, якими методами і засобами здійснювався процес політичної деколонізації у Південній Африці. Зазначте, чому саме після повалення диктаторського режиму у Португалії в квітні 1974 р. з'явилися можливості для отримання незалежності Анголою, Мозамбіком, Гвінеєю (Бісау) і Республікою Кабо-Верде. Однак здобуття незалежності ускладнилось внаслідок суперництва організацій місцевих націоналістів. Спробуйте порівняти тогочасні політичні організації, їхні програми, методи діяльності і т. д. З'ясуйте мотиви втручання іноземних держав у внутрішні справи Анголи і Мозамбіку.

Дії білого уряду Яна Сміта у 1965 р. у південній Родезії викликали однозначний осуд світового співтовариства, економічні санкції і партизанську війну у самій країні. Відзначте завдяки чому Яну Сміту тривалий час вдавалося успішно протистояти тиску міжнародної громадськості. Охарактеризуйте загалом боротьбу темношкірого населення проти режиму білої меншості. Згадайте про Патріотичний фронт Р. Мугабе. Проаналізуйте рішення Лондонської конференції, яка відбулася у грудні 1979 р.

Третє питання розпочніть з аналізу політичної ситуації у Південно-Західній Африці після завершення Другої світової війни. Розкрийте суть протистояння ООН і ПАР у питанні про Намібію. У 1978 р. Рада безпеки ООН приймає резолюцію за № 435, т. зв. «план ООН з поетапної деколонізації Намібії». Однак усі зусилля ООН були зведені нанівець. Знайдіть причини, що зумовлювали такий результат. Оцініть діяльність Народної організації Південно-Західної Африки (СВАПО) та її лідера Сема Нуйоми. Розкрийте зміст проблеми присутності кубинських військ у Намібії.

Висвітлюючи останнє питання теми зазначте спершу як відбувалося формування режиму заснованого на принципах расової дискримінації. Дайте визначення поняттю апартеїд. У 70-х роках ХХ ст. була помітною активізація боротьби проти уряду білої меншості. Яким чином це позначилося на політичній ситуації в країні. Розгляньте діяльність президента Пітера Бота, який прийшов до влади у 1978 р. У другій половині 80-х рр. Південна Африка знаходилася за крок від соціально-політичного вибуху. Загострення внутрішньополітичної боротьби привело і до кризи у правлячій з 1948 р. Націоналістичній партії, наслідком чого була зміна лідера. Зробіть ґрунтовний аналіз реформам Фредеріка де Клерка та покажіть їх значення для розвитку всього регіону Південної Африки. Відзначте роль і місце в історії ПАР Нельсона Мандели.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

АВТОРИТАРИЗМ – це політична система, яка характеризується відмовою від політичного плюралізму, використанням сильної центральної влади для збереження політичного статус-кво та обмеженням верховенства права, поділу влади та демократичного голосування.

АГРЕСІЯ – напад однієї держави на іншу з метою захоплення території, поневолення населення, позбавлення його незалежності.

АЛЛАХ – ім'я Бога в ісламі. Існує кілька версій походження цього імені. Одна з них – те, що «Аллах» походить із санскриту й означає «Мати», «Богиня». Інший переклад зі санскриту – «невидимий», «невимовний» – епітет Усевишнього. В Ісламі існує 99 імен Бога Аллаха. Мусульмани вважають, що якщо часто вживати імена Аллаха у зверненнях до нього і часто замислюватися про глибокий сенс кожного з імен, то людина наближається до творця – Аллаха.

АЛЛАХ АКБАР, або Аллаху Акбар – вираз, який означає «Бог найвеличніший, або Аллах – усемогутній».

АНЕКСІЯ – захоплення, насильницьке приєднання території чужої держави.

АНКЛАВ – частина території однієї держави, оточена територією іншої або інших, що не має виходу до моря. Якщо анклав має вихід до моря, то прийнято говорити про напіванклав.

АСИМІЛЯЦІЯ – етнічний процес, під час якого окремі, переважно нечисленні народи внаслідок тривалого спілкування з іншим народом, серед якого вони живуть, засвоюють його культуру і мову та поступово зливаються з ним.

БЕЙ – титул феодалів у країнах Близького і Середнього Сходу. В Ірані бей – правитель племен. В Османській імперії це управитель округу; також так називали старших офіцерів. У ХІХ ст. слово перетворилося на форму шанобливого звернення; скасовано у Туреччині у 1934 р. у Тунісі з 1705 до 1957 р. цей титул мали спадкові правителі.

БУДДИЗМ є однією з найбільших світових релігій і виник 2500 років тому в Індії. Буддисти вірять, що людське життя – це страждання, а медитація, духовна й фізична праця та хороша поведінка – шляхи досягнення просвітлення, або нірвани.

БУСІДО (з японської 武士道 – «Шлях воїна») – це моральний

кодекс, що стосується поглядів, поведінки та способу життя самураїв. Існує кілька типів бусідо, які значно еволюціонували протягом історії. Сучасні форми бусідо все ще використовуються в соціально-економічній організації Японії. Бусідо також використовується як загальний термін для всіх кодексів, практик, філософії та принципів самурайської культури. Це приблизно аналог європейської концепції лицарства, але є значні відмінності.

ВАХХАБІЗМ – сунітський ісламський фундаменталістський рух, пов'язаний з реформістськими доктринами арабського ісламського вченого, богослова, проповідника та активіста XVIII століття Мухаммеда ібн Абд аль-Ваххаба (бл. 1703–1792). Він заснував рух Муваххідун у регіоні Неджд у центральній Аравії, а також у Південно-Західній Аравії, реформаторський рух, який наголошував на очищенні ритуалів, пов'язаних із шануванням мусульманських святих і паломництвом до їхньої гробниці та святині, які були широко поширені серед людей Неджду.

ВАКФ – у мусульманських країнах майно, відчужене державою або окремою особою на релігійні або добродійні цілі.

ГАЗАВАТ – у мусульманській релігії священна війна проти «невірних», тобто тих, хто не сповідує іслам. Різновид джихаду.

ГАНДИЗМ – ідеологія Ганді (також відома як «Гандизм») – це набір релігійних і соціальних ідей, прийнятих і розвинених Батьком нації Індії Махатмою Ганді спочатку під час його перебування в Південній Африці з 1893 до 1914 року, а пізніше в Індії. Незважаючи на те, що ідеологія Ганді включала певні західні ідеології, з якими познайомився свого часу Махатма Ганді, гандистські переконання в основному були вкорінені в індійській культурі.

ГОМІНЬДАН – (з китайської 中國國民黨 – «Китайська націоналістична партія») консервативна політична партія, заснована у 1912 р. Сунь Ят-сеном. З 1927 р. прийшла до влади. Партія вела збройну боротьбу з мілітаристичними угрупованнями та Комуністичною партією Китаю, намагаючись отримати керівництво всією країною, проте зазнала поразки в громадянській війні 1949 р., після чого її представники змушені були переміститись на о. Тайвань.

ГЯУР (з арабської كافر (kāfir) – невірний, язичник) – зневажливе прізвисько усіх немусульман.

ДЗАЙБАЦУ (з японської 財閥 – власність) – термін, який до 1945 р. використовувався в Японії для визначення монополій і фінансової олігархії. Дочірні компанії в різних галузях економіки, які

перетворювались на могутні концерни.

ДЕРВІШ – мусульманський професійний жебракуючий аскет-містик, суфіст. Дервіші ще в середні віки почали об'єднуватися у громади й ордени, багато з яких існує і сьогодні. Дервіші – аналог жебракуючих ченців у християнстві.

ДЖИХАД – обов'язок мусульманина будь-якими засобами поширювати й утверджувати Іслам. Частиною його є газават – «священна війна» проти іновірців. Далеко не всі ісламські правознавці вважали джихад обов'язковим, хоча і називали його одним із основних обов'язків мусульманина.

ДОМІНІОН – держава, колишня англійська колонія, що входить до Британської Співдружності (раніше до Британської імперії). Главою держави в домініоні вважається англійський король, але при цьому зберігається внутрішнє адміністративне і політичне самоврядування.

ДИНАСТІЯ – ряд правлячих монархів з одного і того ж роду, що змінюють один одного за правом спорідненості і спадкоємництва.

ДОКТРИНА – провідний теоретичний або політичний принцип.

ДУРБАР – у державах Середнього і Близького Сходу – рада знаті при монархові, урочистий прийом.

ДУЦЗЮНАТ – китайська система управління окремими провінціями Китаю через дуцзюней (військових генералів); дуцзюнат, як система була спричинена традиційною феодалною роздробленістю Китаю, що, зі свого боку, призводило до постійних міжусобних війн розрізнених мілітаристичних клік.

ЕГАЛІТАРИЗМ – основний принцип соціалістичних теорій, які відстоюють рівність у розподілі суспільних благ.

ЕКСПАНСІЯ – 1) політика, що має на меті поширення свого впливу на інші країни, здійснювана дипломатичними, економічними і військовими методами; 2) розширення сфери панування монополістичних об'єднань.

ЕМІР – титул правителя, рівнозначний князеві.

ЕМІРАТ – володіння, князівство, держава у країнах мусульманського Сходу, очолювані еміром. (Наприклад, емірати Кордовський, Бухарський тощо).

ЕФЕНДІ – форма звернення до вельможі, знатного пана в Османській імперії. У 1934 р. офіційне вживання цього звернення було скасоване разом з усіма старими титулами, але зберіглося як ввічлива форма звертання у сучасній Туреччині.

ІБН – у перекладі з арабської це слово означає «син» і ставиться перед ім'ям батька.

ІДЕОЛОГІЯ – це сукупність доктрин, міфів, вірувань та концепцій, якими керується людина, громадський рух, інститут, певні соціальні групи населення. Ідеологія та механізми її реалізації можуть розвиватися та існувати в політичній, соціальній, культурній та інших площинах.

ІКЕБАНА – мистецтво створення композицій з квітів у Японії.

ІМАМ – 1) духовний керівник, наставник у мусульман; 2) основоположник кожного з чотирьох релігійно-юридичних тлумачень сунізму – одного з напрямів ісламу; 3) верховний глава шіїтського напрямку ісламу; 4) верховний правитель мусульманської держави (наприклад, халіф у державах Абасидів); 5) духовна особа, яка керує богослужінням у мечеті.

ІМАМАТ – загальна назва мусульман теократичної держави.

ІМПЕРАТОР – титул монархів у державах імперського типу.

ІНАМ – 1) у середньовічній Індії форма безумовного спадкового земельного наділу, який надавався мусульманським правителям Індії на знак милості духовними або світськими особами; також просто подарунок правителя, часто у грошовій формі; 2) у середньовічному Ірані подарунок, дар впливовим людям.

ІНДУЇЗМ – одна з прадавніх і найбільш поширених релігій сучасного світу. Одночасно це сукупність релігійних форм, а також спосіб життя з кастовим розподілом, сума життєвих принципів, етичних норм, обрядів, культів, свят, тощо. Індуїзм, сформований до середини V ст., увібрав ознаки ведизму, брахманізму, джайнізму, переробивши їх вчення. Індуїзм заснований на шануванні богів Вішну і Шіви, а також жіночої іпостасі Шіви – Шакті. Вчення індуїзму викладене у Ведах і Упанішадах, уточняється у класичних індійських поемах «Махабхарата» і «Рамаяна».

Згідно з індуїзмом, існує Брахман – вищий дух, верховний бог, об'єктивна сторона буття, а також Атман – суб'єктивна сторона, індивідуальна душа, що розподіляється серед окремих істот. Брахман народжує, створює Всесвіт, матеріалом для якої слугує матерія (пракрита), що перебуває у стислому стані. Бог утілює три головні функції – творення, збереження і руйнування, які виражають три особи, образи Брахмана. Це Брахма – бог – творець Всесвіту, Вішну – охоронець усіх світів – і Шіва - руйнівник.

Відповідно до вчення індуїзму, душа людини є часткою

божественної душі. Після смерті однієї живої істоти вона переселяється в тіло іншої, згідно із законом карми (подяка, відплата). Карма – це сума усіх думок, почуттів, бажань і дій людини; вона визначає обставини життя людини після смерті, а також є основою поділу суспільства на Варни (стани). Індуїзм захищає соціальну систему, засновану на 4 варнах (кастах): брахмани (жреці), кшатрії (воїни, адміністратори, управлінці), вайш'ї (торговці, землероби, ремісники), шудри (слуги). Якщо дії людини відповідали кастовим правилам, то її душа після смерті переселяється в тіло людини вищої касты, якщо навпаки – то нижчої. Тобто не Бог, а сама людина, її вчинки в попередньому народженні визначають касту тієї людини, в яку переселиться її душа. Бідність і багатство людей, їх соціальне становище залежать від того, наскільки точно вони виконували соціальні настанови своєї касты.

Метою життя в індуїзмі є звільнення від ланцюга перероджень і досягнення звільнення (мокша), або нирвани. Мокша – це усвідомлення індивідуальною душею того, що вона є частиною божественної душі. Одна з основних заповідей індуїзму – ненасильство (ахімса), тобто не завдання шкоди усьому живому. Індуїзм закликає людину бути миролюбною, терплячою, лагідною, чесною в думках і вчинках. Індуїзм не має стрункої системи церковної організації й ієрархії. Усі ці особливості індуїзму у ХІХ ст., як і в попередні століття, багато в чому визначали традиційні основи індійського суспільства.

ІНІЦІАЦІЯ – система звичаїв, пов'язаних з переведенням хлопців і дівчат у віковий клас дорослих чоловіків і жінок. Існувала практично в усіх древніх народів світу, а також у Середньовіччя і Новий час. Так само називаються й інші обряди посвячення у члени тієї або тієї організації або групи.

ІНТЕРВЕНЦІЯ – насильницьке втручання одної або кількох держав у внутрішні справи іншої держави. Існує інтервенція військова, економічна, дипломатична, ідеологічна.

ІСЛАМ (з арабської الإسلام – «підкорення», «покірність») – Іслам є другою за чисельністю релігією у світі після християнства, нараховуючи приблизно 1,8 мільярда мусульман у всьому світі. Створення ісламу датують VII століттям, що робить його наймолодшою з основних світових релігій. Іслам зародився в Мекці, на території сучасної Саудівської Аравії, де народився і проводив свою релігійну діяльність пророк Мухаммед.

Слово «іслам» означає «підпорядкування волі Бога». Послідовників ісламу називають мусульманами. Мусульмани є монотеїстами і поклоняються одному, всезнаючому Богу, який арабською мовою відомий як Аллах. Послідовники ісламу прагнуть жити в повній покорі Аллаху. Вони вірять, що ніщо не може статися без дозволу Аллаха, але люди мають свободу волі. Іслам вчить, що слово Аллаха було відкрито пророку Мухаммеду через ангела Гавриїла. Мусульмани вірять, що кілька пророків були послані навчати закону Аллаха. Вони поважають деяких із тих самих пророків, що й євреї та християни, включаючи Авраама, Мойсея, Ноя та Ісуса. Мусульмани стверджують, що Мухаммед був останнім пророком. Мечеті – це місця відправлення мусульман. Деякі важливі ісламські святині включають храм Кааба в Мецці, мечеть Аль-Акса в Єрусалимі та мечеть пророка Мухаммеда в Медіні. Коран (або Коран) є основним священним текстом ісламу. Хадиси – ще одна важлива книга. Мусульмани також шанують деякі матеріали, знайдені в іудейсько-християнській Біблії. Послідовники поклоняються Аллаху, молячись і читаючи Коран. Вони вірять, що настане день суду і життя після смерті. Центральною ідеєю ісламу є «джихад», що означає «боротьба». Хоча цей термін використовувався в негативному плані в культурі, мусульмани вважають, що він стосується внутрішніх і зовнішніх зусиль, спрямованих на захист своєї віри. Хоча рідко, це може включати військовий джихад, якщо потрібна «справедлива війна».

КААБА – головна святиня Ісламу у «священній мечеті» аль-Масджид аль-Харам у Мецці. Кааба – головний об’єкт хаджу.

КАБАЛА – форма особистої залежності, пов’язана з позикою. Особа, яка не повернула боргу, потрапляла у залежність від кредитора на певний термін.

КАДІ – суддя у країнах мусульманського Сходу, який розглядає цивільні і карні справи. Керується шаріатом. Іноді виконують функції нотаріусів.

КАСТИ – замкнуті групи осіб, що виокремилися на основі виконання багатьма поколіннями спеціальних соціальних функцій, спадкових занять, професій. Касты утворюють ієрархію. Між ними встановлюються суворі взаємини, розмежування прав і обов’язків. Касты існували в деяких країнах стародавнього світу (наприклад, у Єгипті, Індії). В Індії касты існують і сьогодні. У першій половині ХХ ст. у цій країні налічувалося 365 каст і підкаст, життя яких

визначається суворими правилами, освяченими індуїзмом. У переносному розумінні касти – замкнуті громадські групи.

КОНТРИБУЦІЯ – платежі, що накладаються переможцем на переможено у війні державу. Примусовий грошовий збір із населення захоплених земель.

КОНЦЕСІЇ – договір про передачу національним або іноземним фірмам на певних умовах в експлуатацію на тимчасовий термін ділянок землі, джерел природних багатств або господарських об'єктів, які належать державі.

КОЛОЇАЛЬНА ПОЛІТИКА – політика високорозвинених держав, спрямована на експлуатацію ресурсів колоній і залежних країн, на підтримку свого панування над колоніями та створення нових.

КОЛОЇЗАЦІЯ – заселення й освоєння незаселених, глухих земель країни (внутрішня колонізація), а також основа поселень за межами своєї держави, у тому числі за рахунок захоплення чужих земель (зовнішня колонізація). Процес колонізації відомий із давніх часів, коли колонії засновували фінікійці, древні греки і римляни. У XVI ст., після Великих географічних відкриттів, почалася великомасштабна колонізація європейськими країнами багатьох територій земної кулі. Процес цей часто супроводжувався війнами, пограбуваннями, насильством щодо місцевого населення більшої частини Америки, Африки, значної частини Азії, а з XVIII ст. – Австралії і Океанії. Упродовж XX ст. майже всі колишні колонії здобули незалежність.

КОЛОЇЯ – поселення громадян за межами своєї країни; країна або територія, що перебуває під владою метрополії, позбавлена будь-якої політичної й економічної самостійності та управляється на основі спеціального режиму.

КОМПРАДОР (з португальської *comprador* – «покупець») – місцевий торговець, підприємець, що є посередником між іноземним капіталом і національним ринком країни, яка розвивається.

КОРАН – головна священна книга мусульман, що є зібранням проповідей, настанов і заклинань, молитов, повчальних розповідей та притч, виголошених пророком Мухаммедом у Мецці і Медині. Водночас вона регламентує релігійні церемонії, морально-правові настанови, визначає норми поведінки прибічників ісламу.

КОСМОПОЛІТИЗМ – ідеологія, що пропагує зречення від національних традицій і культури, заперечує державний та національний суверенітет.

ЛАМАЇЗМ – (від слова «лама» – монах, жрець) одна з течій у буддизмі; поширена в автономних районах Тибету та Внутрішньої Монголії (КНР), МНР, а також в окремих районах Непалу та Індії. Як релігія, Л. надзвичайно еkleктичний. Поряд з відходом від мирського життя і спогляданням, у Л. велике місце займають магія та віра у численні місцеві божества.

ЛЕГІСЛАТУРА (з латинської legislator – «та, що пропонує закони») – термін який у юридичній і політичній літературі відповідає слову «парламент». У англomовній літературі «парламентами» зазвичай іменують законодавчі органи країн, що входять в Британську Співдружність, а стосовно парламентів інших країн застосовується термін «легіслатура».

ЛОЙЯ-ДЖИРГА (з пушту لویه جرگه «велика рада») – всеафганська рада старійшин (представників етно-племінних груп), яка нерегулярно збирається для вирішення нагальних питань (наприклад, обрання короля).

ЛЯН – традиційна китайська міра ваги. Дорівнювала близько 37 г.

МАХАРАДЖА – титул правителя в Індії до 1956 р. У середньовіччі застосовувалося до великих феодалів – правителів незалежних князівств. У 1956 р. махараджі були позбавлені політичної влади.

МАХАЯНА – одна з двох основних течій буддизму. Виникнувши в Індії, махаяна на початку н. е. почала поширюватися у країнах Азії: Китаї, Тибеті, Японії, Кореї, В'єтнамі, Монголії й ін. Згодом проголосила божественність Будди, створила дуже складний культ і ритуали.

МЕДЖЛІС – назва парламенту в країнах Середнього Сходу та інших мусульманських країнах.

МЕМОРАНДУМ – дипломатичний документ, у якому зазначаються певні оцінки уряду з будь-яких питань.

МЕККА – місто на території Саудівської Аравії, головний релігійний центр ісламу.

МЕЧЕТЬ – культова споруда у мусульман. Перша мечеть була побудована в поселенні Кааби недалеко від Медини у першій чверті VIII ст.

МЕТРОПОЛІЯ – держава, що володіє колоніями.

МУХАММАД (570–632 pp.) – засновник ісламу, шанується як пророк. У 609 або 610 р. отримав одкровення від Аллаха і виступив у Мекці з проповіддю нової віри.

НАМАЗ – один з головних обрядів ісламу, що полягає у щоденній, як правило, п'ятикратній молитві та обмиванні, що передує їй.

ПАНАРАБІЗМ – політична доктрина, в основу якої покладена ідея спільності історичної долі, мови, релігії і культури арабських народів.

ПАНТЮРКІЗМ – світська націоналістична доктрина, поширена в державах, населених тюркськими народами, в основі якої лежать ідеї щодо необхідності їхньої політичної консолідації на основі етнічної, культурної та мовної спільності. Сформувалася у другій половині XIX ст.

ПАНЧАЯТ – виборна сільська рада, яка очолювала общину в Індії.

ПАТЕРНАЛІЗМ – політична доктрина і практика, відповідно до якої народ безпосередньо потребує батьківської уваги, піклування з боку влади, а громадяни, мов неповнолітні діти, без підтримки й сприяння влади не здатні зрозуміти, що є вигідним для них, не спроможні самотужки досягти мети, задовольнити власні потреби.

ПРОТЕКТОРАТ – у міжнародному праві одна з форм залежності держав, установлювана нерівноправним договором, за яким одна держава (протектор) бере на себе представництво іншої держави у зовнішніх стосунках і визначає її зовнішню політику; при цьому зберігається певна автономія у внутрішній політиці.

ПРОТЕКЦІОНІЗМ – система економічних заходів щодо обмеження національної економіки будь-якої країни від іноземної конкуренції (зокрема, митна політика, що обмежує імпорт товарів).

РЕГЕНТСТВО – тимчасове колегіальне або одноосібне виконання повноважень глави держави у монархічних країнах через вакантність престолу, малоліття, хвороби або відсутність монарха.

САМУРАЇ (з японської 侍 – «той, хто служить») у феодалній Японії в широкому сенсі – світські феодали, у вузькому – військово-феодалний стан дрібних дворян, що володіли монополією на носіння зброї. У сучасній Японії є уособленням «військового духу».

САНСКРИТ – одна з літературно унормованих давньоіндійських мов.

СЕПАРАТИЗМ – прагнення до відособлення, відокремлення (наприклад, прагнення населення будь-якої області відокремитися від держави й отримати незалежність). Відомі баскські сепаратисти в Іспанії, курдські в Туреччині, чеченські в Росії і т. д.

СЕПАРАТНИЙ МИР – мирний договір, укладений із супротивником однією з держав, що входять у союз країн, які ведуть війну без відома своїх союзників (наприклад, Брестський мир підписаний Росією з Німеччиною під час Першої світової війни).

СИКХІЗМ – релігійно-реформаторський рух в індуїзмі, а пізніше – самостійна релігія в Індії. Виник на рубежі XV–XVI ст. Засновником сикхізму був Нанак (1469–1538 рр.). Для сикхізму характерні: віра в єдиного Бога – Творця (як в ісламі), заперечення ідолопоклонства, каст, визнання рівності усіх сикхів перед Богом і заклик до священної війни з ворогами віри (остання обставина спричинила наприк. XX ст. спалах сикхського екстремізму).

СИПАЇ (мовою хінді та перською – «воїн», «солдат») – наймані солдати в Індії, що вербувалися в англійську колоніальну армію з місцевих жителів із середини XVIII ст. і до 1947 р.

СУЛТАН – титул мусульманського світського правителя. Його носили правителі держав Сельджуків, Османської імперії, Делійського султанату й інших держав Азії та Африки.

СУННА – священний переказ мусульман, що складається з хадисів. Оформився у VII–IX ст. Містить розповіді про життя і вислови пророка Мухаммеда, які пояснюють і доповнюють Коран.

СУНІЗМ – головний напрям в ісламі, що визнає священною разом з Кораном і Сунну – збірку розповідей (хадисів) про життя і діяльність Мухаммеда.

СУФІЗМ – (араб. Ат-тасаввуф – містицизм), як містико-аскетична течія в ісламі вперше з'явився на рубежі VIII–IX ст. у західних регіонах мусульманського світу (Єгипет, Сирія, Ірак) під впливом східно-християнського чернецтва. До X ст. суфізм, відокремившись від аскетизму, складається у прогресивну для свого часу самостійну релігійну філософсько-моральну течію у рамках ісламу і широко поширюється по всьому мусульманському світу.

СХІДНЕ ПИТАННЯ – у дипломатичній та історичній літературі термін, що означає XVIII–XX ст. цілий комплекс суперечностей, пов'язаних із послабленням Османської імперії, що перебувала на межі розпаду, а також прагненням народів, котрі населяли імперію, завоювати національну незалежність і боротьбою сильних європейських держав за розподіл її володінь. Деякі вчені під цим терміном розуміють ширші проблеми Близького й Середнього Сходу і Кавказу.

ТРАДИЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО – тип суспільства, що живе в умовах багатокладної, технічно і технологічно консервативної економіки, не орієнтованої на розширене відтворення, переважання в соціальній структурі станових, кастових, корпоративних зв'язків і стосунків, мінімальної соціальної мобільності, патріархальної, традиціоналістської духовної культури.

ТРИАДА – одна із загальних назв численних антиманьчжурських таємних товариств, що існували в Китаї у XVIII–XX ст.

УЛЕМИ – мусульманські богослови. Вищий стан богословів і законознавців у країнах ісламу.

УММА – спільнота мусульман як релігійна громада.

ФЕТВА – рішення експертів-богословів в ісламі з будь-якого питання, що ґрунтується на принципах ісламу і на прецедентах мусульманської юридичної практики.

ФЕЛАХИ – в арабських країнах осіле населення, що займається землеробством, селяни.

ХАДЖ – паломництво мусульман у Мекку до храму Кааба для здійснення жертвопринесення під час свята Курбан-байрам. Вважається одним з основних обов'язків мусульманина, який хоча б один раз у житті за наявності засобів і здоров'я зобов'язаний здійснити хадж.

ХАДЖІ (хадджи) – почесний титул мусульманина, який здійснив паломництво в Мекку (хадж) . Слово «хаджі» ставиться перед власним ім'ям.

ХАЛІФ – верховний правитель в ісламських країнах, духовний і світський глава мусульманської общини або мусульманської держави – халіфату. Халіфи вважалися наступниками пророка Мухаммеда – посланця Аллаха. З часу приходу до влади династії Омейядів їх стали вважати наступниками самого Аллаха.

ХАЛІФАТ – мусульманська теократична держава з халіфом на чолі. З X ст. так називали державу, що утворилася на Близькому і Середньому Сході, Північній Африці, Середній Азії в результаті арабських завоювань VII–IX ст. З X ст. на титул халіфів претендували представники різних династій, а тому існували халіфати Аббасидів, Фатімідів, Кордовський. До 1924 р. халіфами іменували себе султани Османської імперії.

ШАХ – титул монарха в деяких країнах мусульманського Близького і Середнього Сходу та в Індії. Уперше вжитий Сасанідами в Ірані.

ШАРІАТ – сукупність юридичних і мусульманських норм ісламського права, що склалися у XII ст. На шаріаті засновані сучасні законодавства мусульманських держав.

ШЕНЬШІ (з китайської 紳士 – «вчені мужі, що носять широкий пояс», який у давнину був символом влади) – окрема частина представників правлячих кіл у Китаї. До шеньші належали особи, які здали іспити на вчений ступінь, який забезпечував їм можливість обіймати державні і громадські посади. Шеньші забезпечували кадри для всіх ланок державного апарату і місцевого самоврядування, виступали охоронцями офіційної конфуціанської ідеології, традицій тощо. Верства шеньші утворилася у період II ст. до н.е. і X ст. н.е. Після скасування у 1905 р. екзаменаційної системи термін «шеньші» ще продовжував застосовуватися. Але після утворення КНР у 1949 р. стан шеньші було ліквідовано.

ШИЇЗМ – другий за значенням (після сунізму) напрям в ісламі. Виник наприкінці VII ст. Розходиться із сунізмом у питанні про священні книги, а головне, про порядок спадкоємності влади. Не визнає світської влади, вважаючи імамів єдиними законними правителями мусульман.

Електронне навчально-методичне видання

ОКСАНА ГОРБАЧИК, ОЛЕКСАНДР КОЗІЙ

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

ЧАСТИНА 2

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка****Редактор**
Ірина Невмержицька
Технічний редактор
Ірина Артимко

Здано до набору 08.04.2024 р. Формат 60x90/16. Гарнітура Times. Ум. друк.
арк. 2,50. Зам. 26.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від
01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, к. 203